

Κράτος και οικονομία: Η αποτυχία του εκσυγχρονισμού στη μεταπολεμική Ελλάδα

1. Η κρατική ορθολογικότητα και η καπιταλιστική περιφέρεια

Η πολιτική θεωρία διακρίνει με μεγάλη σαφήνεια την Οικονομία από το Κράτος. Ο διαχωρισμός αυτός είναι κατά βάση θεσμικός και αντιστοιχεί σε μια λειτουργική διάκριση δυο διαφορετικών επιπέδων. Στον Μαρξ αυτή η διάκριση είναι αυστηρά δομημένη. Στον Λειτουργισμό καθώς και στη σκέψη του Μαξ Βέμπερ η διάκριση είναι σαφώς προσδιορισμένη όχι όμως με την αυστηρή δόμηση που συναντάται στον Μαρξ. Ουσιαστικά οικονομία και κράτος αποτελούν συγκεκριμένα επίπεδα που διαμορφώνουν αντίστοιχα κοινωνικές κινήσεις. Αυτός ο διαχωρισμός μεταξύ των δυο επιπέδων στηρίζεται σύμφωνα με τον Ν. Πουλαντζά στο αξίωμα της εξωτερικότητας (**N Poulantzas. L'Etat, le pouvoir, le Socialisme, Paris PUF 1978 p 141-6**). Αυτό σημαίνει ότι το κράτος αποτελεί τον εγγυητή / διαιτητή των κοινωνικών αντιθέσεων που διαδραματίζονται εκτός αυτού. Με την παραπάνω έννοια μπορούμε άλλωστε να αντιληφθούμε τη Βεμπεριανή έννοια της «κρατικής» ορθολογικότητας (Rationalitat) όπου το κράτος ως εγγυητής ή ως διαιτητής επεμβαίνει στις εν δυνάμει κοινωνικές συγκρούσεις ενώ παράλληλα τις διαιωνίζει.

Στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες η κρατική ορθολογικότητα λειτουργεί με βάση την παραπάνω διάκριση και παράλληλα σ' αυτές μπορούμε να παρατηρήσουμε σε πολύ μεγάλο βαθμό την αυτόνομη ανάπτυξη των παραγωγικών σχέσεων. «*Αντίθετα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου η εμμονή στα παραδοσιακά οργανιστικά και αναγωγικά σχήματα ήταν από την αρχή αδύνατη... οι ηγετικές μερίδες των νέων εσωτερικών αρχουσών τάξεων συμπύκνωσαν και αναπαράχθηκαν γύρω από τους νεοπαγείς κρατικούς μηχανισμούς που εξασφάλιζαν τα δυνατότητα άμεσης πρόσβασης και οικειοποίησης σημαντικών τμημάτων του οικονομικού πλεονάσματος.*» Κ Τσουκαλάς, Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα, Θεμέλιο 1986 σελ 67.

1.1. Η ονοματολογία της διαπλοκής

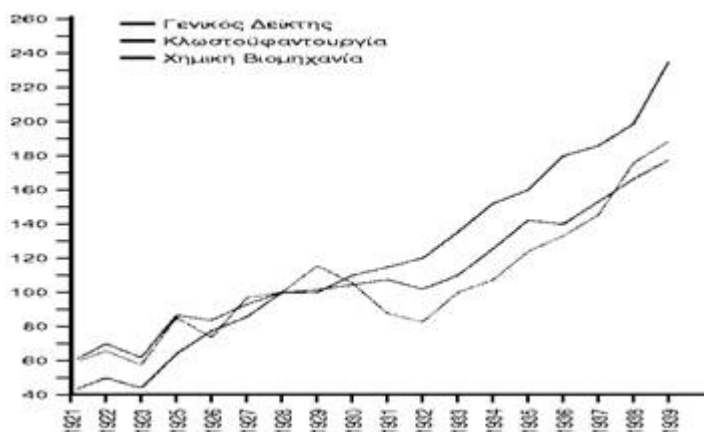
Στον τρέχοντα πολιτικό λόγο που εκφράζεται κυρίως από τα Μ.Μ.Ε αλλά και από τα ίδια τα πολιτικά κόμματα το πρόβλημα της «διαπλοκής» (χρησιμοποιώ την έννοια αυτή, μολονότι εκφράζει σε πολύ μικρό βαθμό τις πολύπλοκες συνδέσεις των δυο αυτών επιπέδων, μόνο για λόγους μιας απλής κατανόησης κι επικοινωνίας) τίθεται μόνο ή κυρίως ως θέμα ονοματολογίας. Έτσι αρκεί να βάλλουμε σε παρένθεση τα συγκεκριμένα αυτά ονόματα κι αυτόματα το κράτος να επαναποκτήσει την ορθολογικότητά του ή η δημόσια διοίκηση να αποβάλλει τη διαφθορά της κλπ. Η όσμωση οικονομίας και κράτους από δομικό μετατρέπεται σε συγκυριακό φαινόμενο. Με αυτήν την έννοια ο ορθολογισμός η μη του μεταπολεμικού ελληνικού κράτους πρέπει να μελετηθεί όχι μόνο ως προς το αίτημα της «εξωτερικότητας» που ούτως ή άλλως πρέπει να ικανοποιεί «αλλά και ως προς τα ειδικά ταξικά συμφέροντα, που δημιουργούνται και αναπαράγονται μέσα σ' αυτούς τους μηχανισμούς» Κ Τσουκαλάς, οπ. παρ σελ 80. Κατά τη γνώμη μας μόνο αυτό το μοντέλο μπορεί να καταστήσει κατανοητή αυτή την ιδιαίτερη σχέση κράτους και οικονομίας στη μεταπολεμική Ελλάδα ώστε να μπορέσουμε να αντιληφθούμε τα δομικά στοιχεία του φαινομένου που ονομάζεται διαπλοκή, διαφθορά κλπ. Μεθοδολογικά θα προσπαθήσουμε να σχεδιάσουμε το περίγραμμα δυο διαφορετικών χρονικών περιόδων ώστε να προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε περισσότερο δομικά τη διαπλοκή, την απουσία εκσυγχρονισμού κλπ.

2. Κράτος, πολιτικό σύστημα και αστική τάξη στο μεσοπόλεμο.

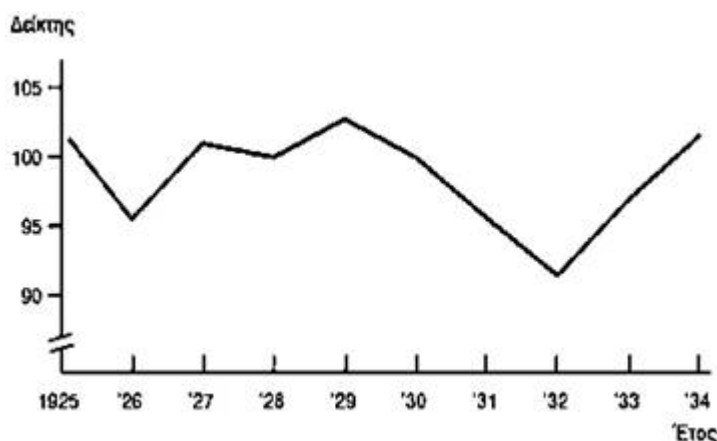
Από το τέλος του 19ου αιώνα αλλά όλο και πιο έντονα καθώς προχωρά ο 20ος εμφανίζεται στο προσκήνιο μια νέα επιχειρηματική αστική τάξη. Απασχολούμενοι με το εξαγωγικό εμπόριο, εφοπλιστές, χρηματιστές με διεθνή καριέρα καθώς και οι πρώτοι βιομήχανοι προβάλλουν στον ορίζοντα του καχεκτικού ακόμη ελληνικού κράτους, προερχόμενοι από

τον κόσμο του Ελληνισμού των παροικιών. Η νέα αυτή αστική τάξη επιδιώκει να εγκαθιδρύσει τη δική της ηγεμονία στην ελληνική κοινωνία. Η διεκδίκηση της εξουσίας από μέρους της διαμορφώνει την κοινωνική βάση των πολιτικών συγκρούσεων που διαδραματίστηκαν στη χώρα από το 1909 (εξ ου και τα στρατιωτικά κινήματα μέχρι τη δικτατορία του Μεταξά εξέφρασαν κάποια αστικά κι εκσυγχρονιστικά ιδεώδη.) και κατόπιν. Κυρίως στην εποχή του μεσοπολέμου παρατηρούμε μια αστική τάξη προσανατολισμένη σε παραγωγικές δραστηριότητες και για πρώτη φορά δημιουργείται ένα εθνικό πρόγραμμα ανάπτυξης. Τόσο η αγροτική παραγωγή όσο και η βιομηχανική ανάπτυξη γνώρισαν ραγδαίους ρυθμούς ανόδου. Στο πεδίο της βιομηχανικής ανάπτυξης σημειώθηκαν έντονες αυξητικές τάσεις μετά το '22 με την προσέλευση ενός τεράστιου εργατικού δυναμικού, ενώ και η συνολική οικονομική δραστηριότητα της χώρας με -εξαιρέση το διάστημα 1929-32- ακολούθησε θετική πορεία ως τις παραμονές του μεγάλου πολέμου (1939). Η προσφυγική παρουσία άλλαξε τη δομή της μεγάλης γαιοκτησίας (απαλλοτριώσεις, οριστική διανομή τσιφλικιών), αλλά και μεταμόρφωσε τα αστικά κέντρα (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Βόλος, Καβάλα) σε βιομηχανικές πόλεις με πυκνό πληθυσμό. Κατ' αυτό τον τρόπο συντέλεσε άμεσα στο βιομηχανικό και αστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας

Αξίζει να σημειωθεί πως η αύξηση των σχετικών οικονομικών δεικτών, που παρουσίασε η Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του '30, υπολείπονταν μόνο από αυτούς της Ιαπωνίας και

της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο γενικός δείκτης της οικονομικής δραστηριότητας της Ελλάδας 1925-1934 (Βάση 1928=100)

Κωστής Κ., "Αγροτική μεταρρύθμιση και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα", στο: Μαυρογορδάτος Γ., Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1992.

Η ανάπτυξη τόσο της γεωργίας όσο της βιομηχανίας οδήγησε σε πραγματικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξης του 5% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος στο διάστημα 1932-36. Στον αγροτικό τομέα τα αίτια αυτής της τεράστιας ανάπτυξης μπορούν να αναζητηθούν στη διεύρυνση της σοδειάς των δημητριακών, στην αύξηση της αγροτικής αγοραστικής δύναμης και στο πλαίσιο προστασίας των εγχώριων προϊόντων. Η επίδραση των κρατικών ρυθμίσεων ήταν θετικότερη σ' αυτό που ονομάστηκε "η βενιζελική κληρονομιά", και σχετιζόταν με την αναδιάρθρωση της αγροτικής καλλιέργειας και το θεσμικό εκσυγχρονισμό (Αγροτική Τράπεζα, Ινστιτούτο Βάμβακος κ.ά.). Έχει επίσης ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι αυτή η πολιτική δεν ετέθη σε ουσιαστική αμφισβήτηση καθόλην τη διάρκεια της εικοσαετίας. Για παράδειγμα η κυβέρνηση του Λαϊκού κόμματος υπό τον Κ. Τσαλδάρη, που διαδέχτηκε στην εξουσία τους Φιλελεύθερους, αποδέχτηκε -ουσιαστικά- τους στόχους και τις θεσμικές τομές των προκατόχων της. Έχει υποστηριχτεί πως το έτος 1922 θα πρέπει να θεωρηθεί ως πρώτος χρόνος της βιομηχανικής πολιτικής στην Ελλάδα. Από το έτος αυτό και μετά θεσπίστηκε και εφαρμόστηκε ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο δέχτηκε αρκετές τροποποιήσεις ανάλογες της εξυπηρέτησης ιδιωτικών συμφερόντων και της οικονομικής συγκυρίας. Με αυτή την έννοια ο νόμος 2948/1922 διέγραψε το πεδίο των κρατικών ενεργειών, που αποσκοπούσαν στη διευκόλυνση της ίδρυσης νέων βιομηχανιών, στην απορρόφηση της παραγωγής τους και στη στελέχωσή τους. Στη δεκαετία του '30, ο νόμος 5426/1932 ήταν αυτός που καθόρισε εκ νέου τους στόχους της βιομηχανικής πολιτικής, αν και η τελευταία χρησιμοποιήθηκε συχνά ως μέσο για την αποκατάσταση της δημοσιονομικής ισορροπίας. Η προσπάθεια για αποκατάσταση των προσφύγων μετά το 1922 αλλά και το οικονομικό κόστος της μικρασιατικής εκστρατείας διόγκωσαν το χρέος του κράτους προς την Εθνική Τράπεζα, η οποία κάλυπτε το έκτακτο χρέος του κράτους σε χαρτονόμισμα. Η δραστική υποτίμηση της δραχμής προέκυψε ως άμεση συνέπεια. Επιπλέον, η κακή νομισματική κατάσταση της χώρας επιδεινώθηκε τόσο από τη μείωση των μεταναστευτικών και ναυτιλιακών εμβασμάτων προς την Ελλάδα όσο και από τη συρρίκνωση των εξαγωγών. Αναμφίβολα, μια τέτοια πορεία αφενός επέτρεπε στο κράτος να παρεμβαίνει ουσιαστικά στον αναπτυξιακό τομέα, αφετέρου ενθάρρυνε την εγχώρια παραγωγή. Μετά τη συγκυρία του 1925-26 και την ανατροπή της δικτατορίας του Θ. Πάγκαλου ο Γ. Καφαντάρης, υπουργός Οικονομικών της "οικουμενικής" κυβέρνησης, έθεσε τις βάσεις του προγράμματος σταθεροποίησης της δραχμής. Την περίοδο αυτή η προσπάθεια ώστε η εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας να αποκτήσει σάρκα και οστά εντείνεται. Για τον Γ. Καφαντάρη η αναβάθμιση της ελληνικής πιστωτικής δυνατότητας συνδεόταν, κατά τη γνώμη του, με την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, απαραίτητων για την αναπτυξιακή πορεία της χώρας. Βέβαια ο οικονομικός αυτός φιλελευθερισμός βρισκόταν σε άμεση σχέση με την κυρίαρχη θεωρητική συζήτηση που διεξαγόταν τότε στον ευρωπαϊκό χώρο. Το ίδιο άλλωστε σκεπτικό συναντάμε και στον Εμ. Τσουδερό ο οποίος σε μια επιστολή του στον δικτάτορα Πάγκαλο (Ο Ε. Τσουδερός υπήρξε μια ενδιαφέρουσα περίπτωση του μεσοπολεμικού πολιτικού τοπίου. Δεν είναι παράδοξη η συνδιαλλαγή του με τον δικτάτορα Πάγκαλο αν αναλογιστούμε ότι η πλειοψηφία των στρατιωτικών επεμβάσεων στο χώρο του πολιτικού είχαν κυρίως μεταρρυθμιστικά χαρακτηριστικά, εξ ου και η βραχύβια ύπαρξή τους) αναφέρει χαρακτηριστικά «(...) Πιστεύω ότι μόνον δια του ξένου κεφαλαίου δύναται ν' αναπτυχθεί πλουτολογικώς η χώρα. Διότι ου μόνον μας λείπουν τα προς τούτο αναγκαία κεφάλαια, αλλά προ παντός διότι δεν έχομεν κατάλληλον τεχνικόν προσωπικόν και τα μηχανικά μέσα.» Αρχείο Εμμ. Τσουδερού, Τράπεζα Ελλάδος, Φακ. 98, δημοσιευμένο στο: Θ. Βερέμης, *Οικονομία και Δικτατορία*, Αθήνα 1982., σ. 169 Μη λησμονούμε ότι το φιλελεύθερο αυτό πρόγραμμα εκπονήθηκε σε συνεργασία με την ΚτΕ. Ωστόσο, η δημοσιονομική εξυγίανση που επιχειρήθηκε, συνάντησε σοβαρά εμπόδια, κυρίως εκ μέρους κύκλων της Εθνικής Τράπεζας στο βαθμό που σχετιζόταν με τη δημιουργία ενός νέου κρατικού φορέα διαχείρισης του δημόσιου χρήματος, της Τράπεζας της Ελλάδος. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των εμπορικών τραπεζών πήρε τεράστιες διαστάσεις και μέσω της διαρροής χρυσού και συναλλάγματος υπονόμωσε τα σταθεροποιητικά μέτρα της κυβέρνησης Βενιζέλου. Η κυβέρνηση Βενιζέλου (1928-32) κληρονόμησε από την προκατόχο της οικουμενική κυβέρνηση ένα πρόγραμμα που στόχευε στην οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας, το οποίο είχε σχεδιαστεί σε συνεργασία με την Κοινωνία των Εθνών. Στα δύο θεμελιακά προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα, εξεύρεση εργασίας για το προσφυγικό δυναμικό και μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, προτεινόταν μια σύνθετη

δέση μέτρων κρατικής παρέμβασης. Η πορεία όμως των έργων υποδομής (αποστραγγιστικά και εγγειοβελτιωτικά έργα, οδοποιία κ.ά.), που εκπονήθηκαν με άξονα κυρίως τη βόρεια Ελλάδα, ανακόπηκε λόγω των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης του 1929.

Πρέπει πάντως να παρατηρήσουμε ότι η εμμονή του έμπειρου πολιτικού στη διατήρηση της ισοτιμίας της δραχμής -παρά τους δυσμενείς οικονομικούς οίονους στην οριακή αυτή συγκυρία- αποδείχτηκε προβληματική και υπονόμωσε το εκσυγχρονιστικό όραμά του ενθαρρύνοντας την αχαλίνωτη κερδοσκοπία.

Από το 1933 και ως τις παραμονές του πολέμου, ξεκίνησε ένα ρεύμα επιστροφής κεφαλαίων προς την Ελλάδα, λόγω της εξαιρετικής αύξησης του δείκτη ανάπτυξης. Η νομισματική κυκλοφορία παρουσίασε αύξηση καθώς και οι τραπεζικές καταθέσεις. Στα κείμενα της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου, και ιδιαίτερα στους λόγους του Ιωάννη Μεταξά, μπορούν να ανιχνευτούν βασικά στοιχεία της οικονομικής αντίληψης του καθεστώτος. Το θεμελιακό ενοποιητικό στοιχείο στην προβληματική αυτή υπήρξε το αίτημα της κρατικά διευθυνόμενης οικονομίας. Επηρεασμένος από το πρότυπο της "συντεχνιακής θεωρίας" (κορπορατισμό), από τη γειτονική Ιταλία, ο Μεταξάς εισήγαγε λαϊκιστικές πρακτικές και μέτρα, ενώ παράλληλα συνέχισε να εγγυάται το ρόλο του -ισχυρού στην Ελλάδα- εμπορικού κεφαλαίου. Οι θέσεις πάντως της δικτατορίας χαρακτηρίζονταν από αποσπασματικότητα και ρεαλισμό. Ακόμη όμως και με την κορπορατίστικη θεώρηση του Μεταξά το ισχύον μέχρι τότε πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής ουσιωδώς δεν είχε αλλάξει. Σε όλη αυτήν την περίοδο ο μεταρρυθμιστικός κρατικός παρεμβατισμός παίρνει μέτρα πρόνοιας τα οποία λόγω της γενικότητας τους λειτουργούσαν θετικά για μεγάλες κοινωνικές ομάδες. Η παραδοσιακή λειτουργία του κράτους υπήρξε παρούσα και κατά κάποιον τρόπο δημιούργησε τις προϋποθέσεις για πρώτη-και δυστυχώς-για τελευταία φορά για έναν οικονομικό εκσυγχρονισμό. Η αφομοίωση των κοινωνικών ομάδων έτεινε να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από την φιλελεύθερη οικονομική αφομοίωσή τους. Θεωρούμε ότι δεν είναι συμπτωματική η προσπάθεια να μειωθεί η κρατική γραφειοκρατία σε ποσοστά πρωτόγνωρα στην έως τότε λειτουργία του Ελληνικού κράτους. Η αναλογία των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων στον ενεργό πληθυσμό πέρασε από το 4,8% το 1907 στο 3,3% το 1920 και στο 1,84% το 1928 (Ε. Μακρής, *ο οικονομικός ενεργός πληθυσμός της Ελλάδος και η απασχόλησής αυτού, 1821-1971* ΕΚΚΕ, Αθήνα 1971.) (Οι αναφορές στην περίοδο του μεσοπολέμου δεν έχουν σε καμμία περίπτωση ένα φετιχιστικό χαρακτήρα. Δεν θα αρνηθούμε ότι η ελληνική αστική τάξη ήταν εκ γενετής βεβαρημένη με ένα φόβο και μια απαισιοδοξία. Ο μεσοπόλεμος επιδεικνύει απλά μια τάση που δεν συνεχίστηκε μεταπολεμικά) Μάλιστα η τάση μείωσης του κράτους συνεχίστηκε μέχρι το 1940 αφού μεταξύ 1928 και 1940 οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν αυξήθηκαν παρά κατά 25% ποσοστό λίγο ανώτερο από τη συνολική αύξηση του πληθυσμού και πολύ κατώτερο από την αύξηση του πληθυσμού των πόλεων (Τσουκαλάς οπ. παρ σελ 90) Έχει μάλιστα ενδιαφέρον ότι οι βάσεις αυτής της οικονομικής πολιτικής έμειναν σταθερές για σχεδόν μια εικοσαετία. Η άποψή μας είναι ότι οι ραγδαίες εξελίξεις και αλλαγές στο πολιτειακό δεν αποτέλεσαν ένα εξωτερικό και συμπτωματικό αίτιο αυτής της εξέλιξης αλλά ότι συνέτειναν στην απελευθέρωση νέων δυνάμεων.

Πηγές

Δρίτσα Μ., "Πίστη και Βιομηχανία στο Μεσοπόλεμο" στο: Μαυρογορδάτος Γ., Χατζηιωσήφ Χ. (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1992 Δρίτσα Μ., "Πρόσφυγες και εκβιομηχάνιση", στο: Βερέμης Θ., Γουλιμή Γ. (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος: Κοινωνία, Οικονομία, Πολιτική στην Εποχή του*, Αθήνα 1989.. / Δρίτσα Μ., *Βιομηχανία και Τράπεζες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 1990.

2.1. Πολιτικές δυνάμεις του μεσοπολέμου

Οι επιπτώσεις της ήττας του 1922 (με πρώτη ανάμεσά τους, την προσφυγική συρροή) προκάλεσαν στο εσωτερικό της χώρας μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων. Η πτώση του

βιοτικού επιπέδου των μεσαίων τάξεων και η γενική δυσαρέσκεια από την πορεία των εθνικών εξελίξεων αντανακλώνται στο νέο προσανατολισμό των μεταρρυθμιστικών και δημοκρατικών κομμάτων, που ιδρύθηκαν την εποχή αυτή. Στο κοινοβουλευτικό πεδίο, εκτός των βασικών παρατάξεων των Φιλελευθέρων και των Λαϊκών, δραστηριοποιήθηκε και πλήθος άλλων ομάδων και κομμάτων. Στις 16 Δεκεμβρίου του 1923, επαναπροκηρύχθηκαν εκλογές, οι οποίες ανέδειξαν νικητές τους Φιλελεύθερους με συντριπτική πλειοψηφία, αλλά χωρίς τη συμμετοχή των βασιλοφρόνων, που επέλεξαν το δρόμο της αποχής. Τρεις ημέρες αργότερα, ο βασιλιάς Γεώργιος εγκατέλειψε τη χώρα, ενώ αντιβασιλέας ορίστηκε ο Παύλος Κουντουριώτης. Λίγο αργότερα, ο Βενιζέλος, ανταποκρινόμενος στις μαζικές εκκλήσεις των υποστηρικτών του επέστρεψε στη χώρα, κατοχυρώνοντας -φαινομενικά τουλάχιστον- την εκλογική του επιτυχία.

Η σύγκρουση, κατά τη διάρκεια της Δ' Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης, ανάμεσα στο Βενιζέλο και τον Παπαναστασίου (ηγέτη πια της αντιβασιλικής παράταξης και αρχηγό του κόμματος της Δημοκρατικής Ενώσεως), ανάμεσα δηλαδή στους εκπρόσωπους ενός ήπιου κι ενός ριζοσπαστικού εκσυγχρονισμού αποτέλεσαν το πρόκριμα για τις κομματικές μεταστροφές στο κυβερνών κόμμα. Ο Βενιζελικός χώρος οδηγήθηκε στο σχηματισμό της Δημοκρατικής Ένωσης υπό τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, που κατέλαβε την αριστερή πτέρυγα, των Προοδευτικών Φιλελευθέρων του Γεωργίου Καφαντάρη, και των Συντηρητικών Δημοκρατικών με τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο. Στο Λαϊκό Κόμμα αρχηγός αναδείχθηκε ο Παναγής Τσαλδάρης. Κοντά σ' αυτό κινούνταν άλλα αντιβενιζελικά σχήματα, όπως οι Ελευθερόφρονες του Ιωάννη Μεταξά και το Εθνικοριζοσπαστικό Κόμμα του Γεωργίου Κονδύλη. Ένα πλήθος άλλων -πρόσκαιρων συνήθως μορφωμάτων- πλαισίωναν τους παραπάνω συνασπισμούς. Κυρίαρχο ρόλο σ' αυτά έπαιξαν προσωπικότητες που είχαν αποχωρήσει από το βενιζελικό κίνημα, το οποίο στην πάροδο του χρόνου είχε χάσει την πρώτη αναμορφωτική του ορμή. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο πολιτικός που κατεξοχήν συνέδεσε το όνομά του με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στο Μεσοπόλεμο. Όπως υπήρξε εκείνος που συνέδεσε περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο το όνομά του με την προσπάθεια ενός δημοκρατικού εκσυγχρονισμού της ελληνικής οικονομίας. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι από την πλευρά των πολιτικών ηγετών, μόνον ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου υπήρξε σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου σφοδρός υπέρμαχος της αβασίλευτου δημοκρατίας. Η στάση της συντριπτικής πλειοψηφίας των υπολοίπων αρχηγών χαρακτηρίστηκε από αμφισβημία και καθοριζόταν από τα συμφέροντά τους στη συγκυρία μένοντας σε μεγάλο βαθμό προσκολλημένοι στις παραδοσιακές σχέσεις ανάμεσα στον πολιτικό κόσμο και τη βασιλεία. Μία πρώτη απόπειρα σχηματισμού οικουμενικής κυβέρνησης ναυάγησε και προκηρύχθηκαν εκλογές (7/11/1926) -για πρώτη φορά- με το σύστημα της απλής αναλογικής.

Αποτελέσματα των εκλογών της 7^{ης} Νοεμβρίου 1926

Κόμματα	Ψήφοι	% των έγκυρων ψήφων	Έδρες	% των εδρών
Αντιβενιζελικά κόμματα	403.232	41,95	127	44,41
Λαϊκό Κόμμα	194.479	20,23	60	20,98
Κόμμα Ελευθεροφρόνων	151.660	15,78	52	18,18
Άλλα Αντιβενιζελικά κόμματα	57.093	5,94	15	5,25
Βενιζελικά Κόμματα	450.020	46,82	143	50,00
Ένωση Φιλελευθέρων	304.727	31,70	108	37,76
Αγροτο-Εργατικό Κόμμα	62.260	6,48	17	5,95
Άλλα Βενιζελικά Κόμματα	83.033	8,64	18	6,29
Αγροτικό Κόμμα	28.318	2,95	4	1,40
Κομμουνιστικό Κόμμα	41.982	4,37	10	3,49
Υπόλοιπα Κόμματα	37.674	3,91	2	0,70
Εβραϊκή Πολιτική Ένωση	5.825	0,60	2	0,70

Διάφορα Μικρά Κόμματα και Ανεξάρτητοι	31.849	3,31	-	-
ΣΥΝΟΛΟ	961.226	100,00	286	100,00
=====	=====	=====	=====	=====
Άκυροι Ψήφοι	3.912			
Σύνολο Ψήφων	96.5138			
Εγγεγραμμένοι εκλογείς	1.572.469			

Ο πίνακας βασίζονται στις εκτιμήσεις του G. Mavrogordatos Stillborn Republic, Berkeley, 1982.

Η εκλογική διαδικασία χαρακτηρίστηκε από ευρύτατες συμπράξεις και τη διαμόρφωση νέων κομματικών συμμαχιών, οι οποίες εξέφραζαν ένα μεγάλο φάσμα πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων

Οι διαπραγματεύσεις για βιώσιμη κυβέρνηση συνασπισμού των αστικών κομμάτων έδιναν και το στίγμα της νέας Βουλής. Η συμμετοχή ωστόσο σ' αυτή του Λαϊκού Κόμματος -που δεν είχε αναγνωρίσει το νέο πολίτευμα- σε συνδυασμό με ποικίλα άλλα ζητήματα τροφοδότησαν διαδοχικές κρίσεις, που κατέληξαν τελικά στην ανατροπή της (27/6/1928).

Η τελευταία κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου (1928-32) αποτέλεσε τη μοναδική περίπτωση στην περίοδο του Μεσοπολέμου που εξάντλησε ολόκληρη την τετράχρονη κοινοβουλευτική της θητεία. Ωστόσο, η πολιτική αστάθεια αναβίωσε ακόμα εντονότερα μετά τη λήξη της θητείας της. Οι εξτρεμιστικές ενέργειες που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια (απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου, διαδοχικά πραξικοπήματα βενιζελικών στρατιωτικών στα 1933 και 1935), οδήγησαν την πολιτική ζωή του τόπου σε ακόμα μεγαλύτερα αδιέξοδα. Το Νοέμβριο του 1935 καταλύθηκε το πολίτευμα της Αβασίλευτης Δημοκρατίας και ο Γεώργιος Β' επανήλθε στο θρόνο, με πραξικοπηματικές ενέργειες ομάδας αξιωματικών που είχαν ως επικεφαλή το Γ. Κονδύλη

3. Μεταπολεμική Ελλάδα: ο μετασχηματισμός της αστικής τάξης.

Στην περίοδο του μεσοπολέμου παρατηρούμε την πρώτη σοβαρή προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα εθνικής ανάπτυξης μέσα από μια αστική τάξη προσανατολισμένη σε παραγωγικές δραστηριότητες. Αυτή η τάση αλλάζει δραματικά μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. «Η παραδοσιακή αστική τάξη ήταν απρόθυμη, και σε μεγάλο βαθμό ανίκανη, να αναλάβει τον προηγούμενο κοινωνικό και οικονομικό της ρόλο. Την πρωτοβουλία πήρε τώρα «μια νέα γενιά κερδοσκόπων, καιροσκόπων και μαυραγοριτών που αναδύθηκαν από τον πόλεμο με μεγάλες περιουσίες και πολυτέλεια» Paul A Porter (πρέσβης των ΗΠΑ, Bulletin, 17 (1947) p 842-846. αναφέρεται στο Κ. Τσουκαλάς οπ. παρ σελ 20.) Χαρακτηριστικό της νέας γενιάς κεφαλαιούχων αποτελεί η απομάκρυνση της από κάθε παραγωγική δραστηριότητα καθώς και η απουσία κάποιου φιλελεύθερου ενδοιασμού. «Οι τρέχουσες μορφές κέρδους έρεπαν προς τις βραχυπρόθεσμες πιστώσεις, τη χρηματιστική και νομισματική κερδοσκοπία και τις προμήθειες που διοχετεύονταν στην ελληνική οικονομία από το σχέδιο Μάρσαλ και άλλες μορφές αμερικανικής βοήθειας, οριοθέτησαν τις κυρίαρχες οικονομικές δραστηριότητες.» Τσουκαλάς οπ παρ σελ 21. (σύμφωνα με μελέτη του Twentieth Century Fund οι κεφαλαιούχοι αρνήθηκαν κάθε επένδυση που υποσχόταν κέρδος κάτω του 40%, ποσοστό συνηθισμένο για κέρδος επί συναλλαγών συναλλάγματος και χρυσού.» Τσουκαλάς οπ. παρ σελ 21. Το εξωστρεφές αναπτυξιακό μοντέλο έδινε τη θέση σε μια «βραχυπρόθεσμη και πολύ ευέλικτη μεταπρατική προσαρμοστικότητα» Εννοείται πως αυτά τα «μεταπρατικά» στρώματα επιδιώκουν με κάθε μέσο την ύπαρξη ενός αδύναμου πολιτικού συστήματος ως βάση για τη διαιώνιση των μέχρι τότε πολιτικών τους σχέσεων.

3.1. Ο νέος ρόλος του κράτους

Το νέο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι ότι πλέον το κράτος δεν επιτελεί τον παραδοσιακό-φιλελεύθερο ρόλο του ως χώρου σταθεροποίησης, προστασίας και εγγύησης των κοινωνικών σχέσεων που πραγματοποιούνται έξω από αυτό αλλά μετατρέπεται στον προνομιακό εκείνο πεδίο που κυοφορούνται ειδικά-οικονομικά συμφέροντα που διαμορφώνονται εντός του. Η όσμωση των κοινωνικών εκείνων στρωμάτων με τον κρατικό μηχανισμό αποτελεί μόνο ένα κομμάτι της διαμόρφωσης της κρατικής μορφής στα μεταπολεμικά χρόνια. Ο διογκωμένος χαρακτήρας του ίδιου του κράτους είναι το άλλο-μεγαλύτερο κομμάτι-διαμόρφωσης της κρατικής μορφής μετά τον πόλεμο. Όπως γράφει πάλι χαρακτηριστικά ο Κ Τσουκαλάς «Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να υποθέσουμε ότι πολύ πάνω από το 20% του μη αγροτικού πληθυσμού και ίσως πάνω από το ένα τρίτο των μισθωτών των αστικών κέντρων εξαρτιόταν άμεσα ή έμμεσα από το κράτος. ...Ακόμη στον προϋπολογισμό του 1948-49, οι μισθοί και οι συντάξεις των δημοσίων υπαλλήλων απορροφούσαν το 52,4 των τακτικών δημοσίων δαπανών.» (Κ Τσουκαλάς οπ.παρ σελ 23.) (Οι αριθμοί αυτοί μάλλον γεννούν μια μελαγχολία όταν πριν δυο μήνες ο υφυπουργός οικονομικών έκλεινε μια συνέντευξη του αναρωτώμενος τι είδους αναπτυξιακή πολιτική να πραγματοποιήσουμε όταν το 55% των δημοσίων δαπανών απορροφούνταν σε μισθούς και συντάξεις, (καθημερινή Μάρτιος 1993) Κατανοούμε ότι μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950 το κράτος και οι μηχανισμοί που τελούσαν υπό την κυριαρχία του αποτελούσαν τη μοναδική ελπίδα για μεγάλα κοινωνικά στρώματα. Προφανώς δεν είναι συμπτωματικό ότι η αναλογία των τακτικών δημοσίων υπαλλήλων ως προς τον ενεργό πληθυσμό πέρασε από το 1,84% το 1928 στο 4,17% το 1951 επανερχόμενη με αυτό τον τρόπο στην αναλογία που ήταν σε ισχύ το 1907! Ο κρατικισμός του 1950 δεν αποτέλεσε μια αναγκαία κρατική επιλογή αλλά υπήρξε μια εσκεμμένη πολιτική επιλογή που είχε ως στόχο τη δημιουργία νέων μεσαίων στρωμάτων που θα πρόσφεραν την ιδεολογική και πολιτική νομιμοποίηση του νέου καθεστώτος. (Ο Μαρκεζίνης διακήρυττε το 1952 ότι οι μεσαίες τάξεις αποτελούν την εγγύηση του καθεστώτος (Vergopoulos in J. Iatridis Greece in the 1940s: A Nation in Crisis, Hanover and London 1981 p 314). Βέβαια η επέκταση της κρατικής παρέμβασης στον ευρωπαϊκό χώρο μεταπολεμικά ήταν εμφανής ως αποτέλεσμα της καταστροφής των υποδομών κλπ .Η παρέμβαση όμως αυτή ήταν συναρτώμενη με τη δημιουργία του Κράτους Προνοίας. Το παράδοξο είναι ότι η κρατική διόγκωση μεταπολεμικά στην Ελλάδα δεν συνδέθηκε με την ανάπτυξη του Κράτους Προνοίας. Η αύξηση του κεφαλαίου πρόνοια στον προϋπολογισμό του 1947-48 αντιπροσώπευε μέχρι το 1961 το 3% του ΑΕΠ για να φτάσει στα 1977 στο 4% και για να φτάσει το 1981 στο 5%. Αντίθετα στη Μεγάλη Βρετανία το αντίστοιχο ποσοστό περνά από το 16% το 1951 για να φτάσει στο 25% το 1973.

Παρατηρούμε ότι σε αντίθεση με τον μεσοπόλεμο όπου ένα φιλελεύθερο πολιτικό και οικονομικό μοντέλο απέβλεπε στην συνολική αφομοίωση του ενεργού πληθυσμού στις οικονομικές διαδικασίες μέσα από γενικά κι άρα αποδόσιμα σε όλους μέτρα, μετά τον πόλεμο προχωρούμε σε μια ιδιόμορφη εκλεκτική διαδικασία του πληθυσμού. «Πρόκειται για μια πολιτική επιλεκτικής οικονομικής εξασφάλισης που υλοποιείται με αυθαίρετα, δηλαδή εξωαγοραία κριτήρια.» (Τσουκαλάς οπ.παρ σελ 95. Τα εθνικόφρονα στρώματα μπορούν να προσδοκούν την οικονομική αφομοίωση προσφέροντας μια πολιτική και ιδεολογική στήριξη στο καθεστώς. Δυστυχώς η βραχύβια διακυβέρνηση από την Ε.Κ. το 1964-65 δεν κατέστησε δυνατή να δημιουργήσει μια δημοκρατική ρήξη. .Εξάλλου ο «φόβος» αυτής της θεσμικής ρήξης γέννησε τη δικτατορία των συνταγματαρχών.

3.1.1. Μια σημείωση

Συνοπτικά μόνο αναφέρουμε ότι η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται-ως προς τη μορφολογία του πολιτικού -κομματικού-συστήματος από την εξασθένηση και την αδυναμία διαμόρφωσης ενός συγκροτημένου πολιτικού λόγου των φιλελεύθερων και δημοκρατών των οποίων η παρουσία-όποτε υπήρξε-ήταν εντελώς επιφανειακή αφού στην πραγματικότητα εξαιτίας της επιθετικής ανόδου της άκρας δεξιάς είχαν χάσει τον έλεγχο των πραγματικών κέντρων λήψης αποφάσεων. Η παντελής απουσία μιας κοινωνίας των πολιτών, η απαγόρευση,

εξάρθρωση των πολιτικών κομμάτων, τα κρατικά σωματεία και ο κρατικός συνδικαλισμός συνέτεινε στην απόλυτη μεταβίβαση ισχύος στο μεταπολεμικό κράτος.

4. Διαπλοκή και εκσυγχρονισμός:ερωτήματα και συμπεράσματα

Διαπλοκή αποτελεί τη συναλλαγή μεταξύ του οικονομικού με το πολιτικό επίπεδο. Η φιλελεύθερη πολιτική και οικονομική σκέψη διαχωρίζοντας τις δυο αυτές σφαίρες καθιστά με αυτόν τον τρόπο παράνομη τη συνδιαλλαγή τους. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος και το πολιτικό σύστημα βρίσκονται σε μια θέση εξωτερικότητας από την κοινωνία και την οικονομία(Πουλαντζάς οπ.παρ) Βέβαια είναι πάλι ο Πουλαντζάς που επισημαίνει ότι η εξωτερικότητα μετατρέπεται σε εσωτερικότητα και με αυτό τον τρόπο η τελεολογική ορθολογικότητα (ZweckRationalitat) του Max Weber καθίσταται περισσότερο μεταφυσική. Έχει ενδιαφέρον ένα πρόσφατο κείμενο του Κ. Τσουκαλά όπου γράφει χαρακτηριστικά «από τη στιγμή που το πολιτικό υποσύστημα καλείται να αναπαράγει ένα δεδομένο σύμπλεγμα κοινωνικών σχέσεων, η πολιτική εξουσία συμπλέει εξ ορισμού με τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των ισχυρών οικονομικών παραγόντων»(Το Βήμα της Κυριακής 17.9.2000) Η θέση του Ν. Πουλαντζά, φαντάζομαι και του Κ. Τσουκαλά εστιάζονται στις ώριμες καπιταλιστικές κοινωνίες όπου η πάταξη της διαπλοκής είναι ευκολότερη στο βαθμό που αποτελεί, θα λέγαμε ένα-μάλλον ή ήττον-εξωτερικό γεγονός. Τι συμβαίνει όμως στην περίπτωση-όπως στο δικό μας ιστορικό παράδειγμα της μεταπολεμικής Ελλάδας (για την προβληματική πάνω στο ρόλο του κράτους στον περιφερειακό καπιταλισμό βλέπε Δ. Χαραλάμπης οι Θεωρίες για το κράτος του περιφερειακού κοινωνικού σχηματισμού, στο Κράτος στον περιφερειακό καπιταλισμό, Αθίνα, Εξάντας, 1985)που αυτή η όσμωση αποτελεί ένα συγκροτησιακό στοιχείο δημιουργίας του πολιτικού συστήματος καθώς και των κυρίαρχων οικονομικών ομάδων; Τίθεται το ερώτημα πώς να μιλήσουμε-και πολύ περισσότερο πώς να υλοποιήσουμε τη διάκριση των θεσμικών επιπέδων με τρόπο που θα οραματιζόταν ο Βέμπερ ή ο Πάρσονς όταν η όσμωση τους είναι συγκροτησιακή του γεγονότος προς ανάλυσιν. Θεωρούμε ότι το συγκροτησιακό αυτό μοντέλο της μεταπολεμικής Ελλάδας παραμένει-grosso-modo-σε ισχύ και σήμερα. Κάποιες απόπειρες αρχικά τη δεκαετία του ογδόντα στάθηκαν μόνο στην αλλαγή του συμβολικού περιεχομένου της τότε αστικής τάξης (για παράδειγμα η αποδυνάμωση της αστικής τάξης που προερχόταν από τη δεκαετία το 50 με στρώματα με προνομιακές σχέσεις με το κυβερνών κόμμα του ΠΑΣΟΚ. Η δεύτερη προσπάθεια που συνδέεται με το αξίωμα ενός λαϊκού καπιταλισμού και την άνοδο των χρηματιστηριακών αγορών κρίνεται εκ του αποτελέσματος αποτυχημένη.

Τελειώνω το παρόν κείμενο-που αποτελεί άλλωστε κείμενο διαλόγου στα πλαίσια του ομίλου πολιτών Leon Blum με μια αισιόδοξη διαπίστωση του Ν. Μουζέλη «Όσο για τον τρόπο άμβλυνσης της οικονομικό-πολιτικής διαπλοκής, αυτός δε βρίσκεται ούτε στο χώρο της αγοράς ούτε σ' αυτόν του κράτους. Βρίσκεται μάλλον στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών (π.χ. δημιουργία ανεξάρτητων από το κράτος ελεγκτικών αρχών, χρησιμοποίηση από την κυβέρνηση πολυεθνικών εταιρειών που δεν έχουν άμεσα συμφέροντα στη χώρα και που ειδικεύονται στο λογιστικό και ουσιαστικό έλεγχο, κλπ (Ν. Μουζέλης Από την Αλλαγή στον Εκσυγχρονισμό Θεμέλιο 2002 σελ 63.)

*** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**